

Leszámolás egy korszakkal?

Juhász Géza

BENCZ MIHÁLY: HÁRFAZUGÁS, VERSEK, FORUM KIADÓ, NOVISAD 1960.

Olyan költőként tartjuk nyilván már jó ideje Bencz Mihályt, aki bár irodalmunk közvetlen szomszédságában él, s időnként kirándulásokat tesz ebbe az irodalomba egy-egy versével, novellájával — rendre meg is jelennek a lapokban — ám nem él benne, nem tartozik szervesen bele. Kötete a felszabadulás óta nem jelent meg, s így nem is nyílt rá alkalom, hogy költészetét egészében, fejlődésében vizsgáljuk. Érthető ennélfogva, hogy érdeklődéssel vártuk ezt a kötetét, amelyről mindjárt meg kell mondanunk, hogy nem a legelső, hisz már 1936-ban megjelent *Mielőtt meghalok* címen egy verseskötete.

Amint az előbbi évszám tanúsítja, majd egy negyed század múlt el első kötetének megjelenése óta, s ha ezt szem előtt tartjuk a Hártazugás vizsgálása közben, akkor — úgy tűnik — nem nehéz e kötet néhány fontosabb jellegzetességére magyarázatot találni. Egy negyed századnyi irodalmi munkásság önálló kötet nélkül — még ha

oly rapszodikus jellemről és rendszeretlen munkásságról van is szó, amilyen Bencz Mihályé vagy éppen azért — azt eredményezheti egy későbbi kötetben, hogy annak nem lesz egységes koncepciója. Lehetetlen szabadulni a gondolattól, hogy Bencz, mikor e kötetet összeválogatta, nem tartotta, talán nem tarthatta szem előtt, hogy egy meghatározott korszak, fejlődési szakasz tükrét, reprezentáns anyagát nyújtsa, hanem egyszerűen az elmúlt — igen hosszú — korszak legjobbnak vélt darabjait válogatta össze. Hogy időben mennyit fog át ezzel, lehetetlen megállapítani, mert egyetlen vers alatt sem jelöli meg a keletkezés idejét. Saját nyilatkozata szerint a kötet anyagát az utóbbi évek lapjainak hasábjairól böngészte össze, de ez sem nyújt semmilyen támpontot e kérdés eldöntéséhez. Ha ugyanis számba vesszük, hogy igen ritkán jelenik meg, a megjelenés ideje sem mindig jelenti egyben a keletkezés idejét is. Mindez pedig egészen logikus magyarázatnak látszik arra vonatkozólag, hogy a kötet anyaga egyenetlen, hogy egészen régi-es, petőfis, hangokat sőt helyenként a

magyar nóta — s nem is a népdal — motívumait és hangszerelését fedezhetjük fel, másutt viszont azt látjuk, hogy Bencz nem teljesen érzéketlen a költészetben végbement változások iránt. De tartsumunk valamilyen sorrendet.

Mivel a költő megfosztott bennünket az idő-sorrend lehetőségétől, meg kell elégednünk a ciklusok sorrendjével.

Az első ciklus: *Köszöntlek bölcsöm, Búzafölde*. Önként kínálkozik e helyütt az az elcsépelet következtetés, hogy faluról jött, városba szakadt, visszavágyik stb. De nemcsak erről van szó ezekben a versekben, elsősorban nem erről. Hogy igen szép, üde színeket hoz, meglepő hangulatokat teremt és fejez ki, kétségtelen, de hogyan?! Hogy nosztalgia vegyül ebbe a vágyalkozásba, még az sem tragikus, de hogyan közli ezt! Nem vitás, hogy annak a költői szemléletmódjának esik itt áldozatul, mely szerint a falunak úgy kell írni, ahogyan Petőfi írt — mindenestre úgy, hogy a falu megértse. (Így tűnik ez ki egyik — bár nem írásos, de nyilvános — nyilatkozatából). Ez a hitvallás írat vele ilyen sorokat:

*Óthon nálunk más az élet,
S más ize van a kenyérnek.
Békésebb a lélek arra,
Szelidebb a vizek partja,
Fehéresebb a lány, az ének,
mély az ég és mély az élet.
Törvénye van napnak, éjnek,
embert garast munkán mérnek,
termés a jussa a vérnek,
s szent ize van a kenyérnek.*

Az olvasó nem tudja, min ámuljon el inkább, a magyarnótás hangszerelésen és motívumon vagy a maradi falu-város szemléleten.

Ha most már tovább lapozunk a *Város villandásai* ciklusban, valamivel vigasztalóbb kép tárul elénk. A várost ugyan mindig kívülről, kissé idegenül szemléli, s ha el is talál egy-egy kifejezést

*Az eső hull, a lámpa ég,
a nő a fény körébe lép:
rúzs, púder néz szemközt veled,
szép cégér... ócska bolt felett.*
(*Esős városi éj*)

— még gyakran megbicsaklik a hangja, szinte visszazuhan az előbbi formába, erőlteti a formát, a rímet és ilyen fura sorokat olvashatunk:

*vörös fény hull lombtetőre,
harangoznak estelőre.*

S továbbra is egyre több a komoly, gyakran komor vers, már-már azt hisszük, hogy valami egységesebb hangszerelés, hangvétel uralkodik el végleg a kötetben, amikor újra csak belebotlunk egy-egy naív csengésű, prózai tárgyú s verssé me érlelődött gondolat rímbeszedett változatába (*Gondoljátok meg, emberek*).

Ha meglehetősen sokat időztünk azoknál a jelenségeknél, amelyek éppen a gyöngeséget példázzák Bencz költészetében, ha részletesebben elemeztük azokat a jegyeket, amelyek visszafelé mutatnak, illetve amelyek azt mutatják, hogy milyen terheket cipel magával, vagy milyen komplexumokat igyekezett kiírni magából — talán hogy megszabaduljon tőlük —, ez korántsem jelenti azt, hogy csak ilyeneket látunk Bencz Mihály jelen kötetében és költészetének mostani szakaszában. Már a kötet harmadik ciklusában (*Vallomások kettőnkéről kettőnköz*) kezd mind közvetlenebbül megnyilatkozni, s ez a közvetlenség, ez a líraiság mindinkább magával ragadja, mind bátrabb elrugaszkodásra serkenti a hagyományos hanghordozástól és formakezeléstől. Érdekes és jellemző példája ennek az *Igaz szavak húrján* c. vers, amelyben a fentebb idézett versek formájától egészen elütően, szabad számnnyára engedi mem-csak gondolatait, hanem versének dal-lamát, formáját is:

*Rossz a szegénynek, ha jutalmazna
és üres zsebében nincs más, csak a
[szíve...]*

*Igy csak a koldus kincseit
Szórhatom rád:
a hátát,
könyvet,
néma köszönmöt...
s esküm, hogy szeretlek igaz ízével a
[szóznak.]*

S azt is elmondja benne, hogy az asszony, a kiről szó van, az ő révén kapta öröm helyett a nélkülözést, gondot, szomorúságot, bár ezt nem rótta fel neki. Csak azért említettük e tartalmi vonatkozást is, mert a továbbiakban egyre kérihetetlenebbül, egyre őszintébben tárja fel vívódását elrontott, kisiklott élete miatt. Itt ugyan még csak mások vagy a másik szerencsétlenségén méri, később azonban közvetlenül a saját sorsán is. Így bontakozik ki előttünk lassan Bencz Mihálynak a legbensőbb énje, legigazibb lényé és belső problémája: hol vétette el az életet, mi a bűne, erénye, mivel érdemelte meg a sorsát? *Számonkérés* című

versében elsorolja, mi minden szeretett volna lenni, párbeszédet folytat önmagával, látomászerűen érzékíti meg a találkozását önmagával.

*Múltam jött el,
s vele a sok nagy, bennem pusztult* [ember:
*Ki egyszer lenni akartam,
ezen az örült órán mind felírt a* [szívemben.

Majd tovább vitázik ugyancsak önmagával, magyarázatot, igazolást keresve a maga számára.

Hogy vétkem mégis mi? Meggyónom azt [is:
néhol megelőztem a má, a valót,
de másutt megálltam, azt hittem, hogy [talmi,
s hogy az életben már csak a mese jó.” (Oreg kamasz levele)

Szinte nehéz ellenállni a csábításnak, hogy az ember ebből a pár sorból próbálja meg kibontani a költő életfilozófiáját, de úgy tűnik másrészt, hogy ez vulgarizálása lenne a versnek, s talán elég ha ez a pár sor magában áll itt, minden magyarázatnál beszédesebben, esetleg kiegészítve még a vers utolsó soráival:

A nagyok közé én úgysem nővök fel [már,
nagy gyász, nagy koporsó kicsidre se [vár,
üzend hát, hogy fiad — míg fehéren [elszűll —
tudja: Jó az út, amelynek vége már.

Bár még az utolsó ciklusok legtisztább sorai között is találunk hordalék anyagot, salakot, kétségtelen, hogy Bencz Mihály költészetének legjavát itt kell keresnünk. Mint mondtuk, formában is itt a legbátrabb, legszabadabb. A falu-komplexumtól való szabadulással párhuzamosan szabadul meg a petőfies és Petőfi utáni „népies” hanghordozástól formában és falut idealizáló szemlélettől tartalomban. Itt bontakozik ki előttünk az a Bencz Mihály, aki őszintén tépelődik a maga sorsán, számot vet elrontott életével s kitárulkozik ez a fanyar, sok mindemből kiáb-

rándult, de nem lázongó, hanem kissé rezignált költő-ember, aki ugyan előre is futott, le is maradt, mégis azt vallja, hogy egészében jó az az út, amelynek időnként már a végét pillantja meg.

Ilyen meglehetősen lehiggadt, keserű-édes, rezignált életbölcseesség található epigrammáiban is. Épp ez a hajlama, hogy tömör fogalmazásban, rövid csattanós kifejezésekben mondja el a világról, életről, emberekről alkotott véleményét, magyarázza e ma már ritkaságszámba menő költői forma alkalmazását Bencznél. Mindenesetre érdekes kísérlet, jó alkalom a költői kifejezés tömörségének gyakorlására, a tömörítés lehetőségeinek kikísérletezésére, de Bencznél az epigrammák ennél a költői tanulmánynál többet is jelentenek: lezárt, kialakult ítéleteinek közlésére adekvát formát is. Emlékeztessünk a legsikerültebbekre, például a *Felhőre* és az *Őszre*.

Ha végezetül Bencz Mihály költészetének egészéről akarunk véleményt mondani a *Hárfazugás* alapján, akkor ismételtlen a bevezetőben vázolt tényekre kell hivatkoznunk. Nem lehet belőle megállapítani, hogy honnan hová tart, mert — nyilván a szerencsétlen válogatás folytán — mindvégig kísértének benne bizonyos jelenségek, amelyekről többször úgy véljük a kötet lapozgatása közben, hogy végre levetkőzi őket. Ha azonban úgy tekintjük ezt a kötetet, hogy egy hosszú — és Benczre nézve — áldatlan korszakkal való leszámolás jegyében született, ha azt jelenti, hogy a kötet megjelenésével lerázza magáról azokat a nyűgöket, amelyek még megkötik a szárnyait, ha költői fejlődése abban az irányban halad tovább, amelyet az utolsó ciklusok versei mutatnak (néhány kivételtől eltekintve), akkor minden bizonnyal fontosabb helyet vívhat ki magának költészetünkben, sajátos hangjának megőrzése mellett jelentősen hozzájárulhat líránk további gazdagodásához.

